

ALMANYA'DA SOSYOLOJİNİN DOĞUŞUNDA İLK (YAHUDİ) KADIN SOSYOLOGLARIN YERİ VE ÖNEMİ

Ali Seyyar¹ – Mehmet Aysoy² – Yunus Köleoğlu³

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8103-0954

ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1030-2777

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-7014-5588

Öz

1909'da Alman Sosyoloji Topluluğu kurulduğunda, Almanya'da herhangi bir üniversitede ne bir sosyoloji kürsüsü, ne sosyolojik bir dergi, ne de sosyolojinin spesifik bir bilimsel özelliği vardı. Bu dernek, sosyolojinin müstakil bir bilim dalı olmasında ve üniversitelerde sosyoloji bölümlerinin açılmasında öncülük etmiştir. Ancak bu dernekte ilk dönemlerde kadınların sayısı hayli sınırlı tutulmuştur. 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren bilim kadınlarının kendilerine bütün eğitim kurumları kapalıydı. Bu süreçte bu bilim kadınları, sosyal araştırmaların ortaya çıkış gayesi olan insani ilgi sayesinde bilgi ve gözlemlerini değişik sosyal alanlarda gösterebilmiştir. Örnek teşkil etmesi bakımından bu makalede beş bilim kadınının hayatı ve sosyolojik çalışmalarının analizi yapılmıştır. Dolayısıyla bu makale, Alman sosyolojisinin tarihsel gelişimini, sosyolojiye önemli katkılarda bulunmuş olan bilim kadınlarının perspektifinden ele almıştır. Bu makalenin amacı, erken dönem Alman kadın sosyologların erkek egemen akademik dünyaya hangi zor şartlar altında girdiklerini göstermek, orijinal bilimsel çalışmalarıyla kadınlık ile entelektüalizm arasında var olduğu düşünülen uçurumu nasıl ortadan kaldırdıklarını açıklamak ve üniversitelerde yeni açılan sosyoloji bölümlerini tercih etmelerinin nedenleri ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: sosyoloji, sosyolojinin tarihsel gelişimi, alman sosyoloji topluluğu, alman kadın sosyologlar.

Atf için: Seyyar, A., Aysoy, M., Köleoğlu, Y., (2022). Almanya'da Sosyolojinin Doğuşunda İlk (Yahudi) Kadın Sosyologların Yeri ve Önemi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 11(29), 38-61.

¹ Prof. Dr., Emekli ve Bağımsız Araştırmacı, aa.seyyar@gmail.com

² Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara / Türkiye, maysoy@ybu.edu.tr

³ Dr., Bağımsız Araştırmacı, yunuskoleoglu@gmail.com

THE POSITION AND IMPORTANCE OF THE FIRST (JEWISH) FEMALE SOCIOLOGISTS IN THE BIRTH OF SOCIOLOGY IN GERMANY

Abstract

When the German Sociological Society was founded in 1909, there was neither a sociology chair, nor a sociological journal, nor a specific scientific feature of sociology at any university in Germany. This association pioneered the making of sociology as an independent discipline and the opening of sociology departments in universities. However, the number of women in this association was very limited in the early periods. Since the first quarter of the 19th century, all educational institutions were closed to women of science. In this process, these women scientists were able to show their knowledge and observations in different social fields thanks to the human interest that is the purpose of the emergence of social research. As an example, this article analyzes the life and sociological studies of five women of science. Therefore, this article deals with the historical development of German sociology from the perspective of women of science who have made important contributions to sociology. The aim of this article is to show the difficult conditions under which early German female sociologists entered the male-dominated academic world, to explain how they bridged the gap thought to exist between femininity and intellectualism with their original scientific studies, and to reveal the reasons why they preferred newly opened sociology departments in universities.

Keywords: *sociology, historical development of sociology, german sociological society, german female sociologists.*

Giriş

Kadınların sosyal bilimlerdeki yeri, tarihsel perspektiften bakıldığında, henüz daha çok yeni olduğu söylenebilir. Örneğin kadınların, ister öğrenci isterse bilim insanı olsun Alman üniversitelerine resmi olarak girme hakkı ancak 20. yüzyılın başından itibaren mümkün olmuştur. Dolayısıyla 19. ve hatta 20. yüzyılın başlarında akademik unvanı olan bilim kadınların sayısı çok azdı. Bugün de Avrupa’da araştırma ve öğretimde kadın oranının istikrarlı bir şekilde artmadığı ve kademeli olarak eşitlenmediği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla üniversitelerde kadın profesörlerin sayısı halen çok düşüktür.

Bu çarpıcı bulgunun aslında geleneksel bir tarafı vardır. Örneğin Alman eğitim tarihinde üniversiteler, bilhassa kadınlar için o kadar kolay erişilir olmamıştır. Yüz yıllar öncesine gitmeye bile gerek yok, çünkü Almanya’nın en gelişmiş Eyaleti Prusya bile ancak 1908’den itibaren kadınların üniversitelerde resmi olarak eğitim almalarını ve doktora yapmalarını kabul etmiştir. Ne var ki akademik çalışmalarında fevkalade başarılı olmuş olan bilim kadınlarından hemen hiçbiri, üniversitelerde akademik kariyer yapma fırsatı bulamamıştır. 1920’lerde en yüksek akademik unvanı elde ettikleri halde Alman bilim kadınlarının ekseriyeti, kariyerlerini nadiren bir profesörlük veya akademik bir pozisyonla tamamlayabilmiştir (Lind, 2004, s.14).

Erken dönem Alman kadın sosyologlarına her ne kadar mesleki kariyer yapma fırsatı verilmemiş ise de onlardan bir kısmı, sayısız engelleri aşarak erkek egemen akademik alana girmeyi başarmış ve böylece orijinal bilimsel çalışmalarıyla kadınlık ile entelektüalizm arasında var olduğu düşünülen uçurumu ortadan kaldırmıştır. Genelde sosyal bilimler, özelde sosyoloji tarihi, aynı zamanda olay ve olguların yansıtıldığı tarih bağlamında kadın sosyologların sosyal bilimlere verdikleri katkılar olarak da değerlendirilmektedir.

Almanya’da sosyolojiyle şu veya bu şekilde ilgilenmiş olan ilk öncü kadınların ağırlıklı olarak Yahudilerden oluşmuş ise de bu makalenin asıl amacı, din veya ırk farklılıkları üzerinden hassaten Yahudi bilim kadınlarının yüksek öğretim hakları bağlamında bilim camiasında karşılaştıkları sorunların tahlilini derinlemesine yapmak değildir. Kaldı ki ele alınan dönemlerde hangi dinden veya dünya görüşünden olursa olsun bilimsel kariyer yapmak isteyen Alman vatandaşı olan bütün kadınlar, istisnasız olarak genelde benzer engellerle karşılaşmıştır. Buna rağmen 4. Bölümde neden özellikle (Yahudi) kadınların Frankfurt Üniversitesi’ni tercih ettiklerini, Sosyoloji Bölümü Başkanı Yahudi kökenli Prof. Karl Mannheim’ın “açık kapı” politikası üzerinden açıklamaya çalışılmıştır. Ancak şu da bir gerçek ki, Hitler’in nasyonal-sosyalist partisi iktidara gelmesinden sonra Almanya’da sadece Yahudi bilim kadınları değil etnik, dini, siyasi yönden sakıncalı görülen bütün bilim insanları, kurumsal görevlerinden uzaklaştırılmış, baskı görmüş ve hayati tehlike nedeniyle yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır.

Bu çerçevede bu makalede ağırlıklı olarak sosyal bilimler/sosyoloji alanında bilimsel çalışma yapmak isteyen Alman (Yahudi) kadınlarının akademik faaliyet ve kariyer bağlamında özellikle 19. ve 20. yüzyılda yaşadıkları toplumsal/bürokratik/yasal zorluklar hakkında bir araştırma yapılmış, tarihsel süreç içinde akademik camiada az temsil edilmelerinin olası nedenleri, değişik açılardan incelenmiş ve sorgulanmıştır. Buna bağlı olarak bu makalede, özellikle sosyal bilim dallarını temsil etmiş ve özgün bilimsel katkılarıyla sosyoloji alanını zenginleştirmiş önde gelen bazı bilim kadınlarının hayatları ve kendine özgü bilimsel çalışmaları tanıtılmış ve irdelenmiştir.

Sosyolojinin Tarihsel Gelişimi Sürecinde Kadınların Durumu

Sosyoloji, sosyal bilimlerin oluşum ve gelişim sürecinde en son olarak insan ve toplum bilimlerinden türemiş bağımsız bir bilim dalıdır. Bu bağlamda sosyoloji, her ne kadar insanlık tarihi ile başlamakta ise de Avrupa'da müstakil bir bilim dalı olarak ortaya çıkması, 19. yüzyılın başlarına dayanmaktadır.⁴ Genel bir kabule göre 19. yüzyıla kadar sosyoloji, ayrı bir bilim dalı olmaktan çok sosyolojik düşünce olarak iktisat, felsefe ve tarihin içinde yer almıştır. Bir başka deyişle sosyolojinin konusu olan topluma ilişkin çalışmalar, ilk çağdan

⁴ Burada müstakil bir bilim dalı olarak sosyolojinin 19. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıktığına dair ifade, bu bilim dalının tarihi boyutuyla ilk kez Avrupa'da gün ışığına çıktığı şeklinde anlaşılmalıdır. Burada vurgulanmak istenen şey, sosyolojinin Avrupa'da ancak 19. yüzyılda bağımsız bir konuma gelmiş olduğu gerçeğidir. Şüphesiz ünlü Müslüman düşünürü İbn Haldun (1332-1406), 19. yüzyıl Avrupalı bilim insanlarından çok daha evvel icat ettiği ve umran adını verdiği günümüzün tanımı ile sosyoloji (tarihi) biliminin orijinal özelliklerini iddialı bir çıkışla Mukaddime eserinin önsüzünde şöyle ifade etmiştir: "Umran, yeni çıkarılmış ve kurulmuş (orijinal) bir ilim gibidir. Yemin ederim ki, insanlardan herhangi birinin bu sahada söz söylemiş olduğuna vakıf olmuş değilim. Bilmiyorum, acaba bu durum, bu ilmin farkına varmamış olmalarından mı ileri gelmektedir? Kendileri hakkında böyle bir zanna sahip olmak doğru değildir. Muhtemelen kudema (kadim yazarlar) bu maksat ve bu mevzu üzerine yazı yazdılar ve bu yazılarını ikmal ettiler ama bunlar bize ulaşmadı" (İbn Haldun, 2009). İbn Haldun, hemen bütün toplumsal olayları, olguları ve kurumları, tarihin, toplumsallığın bir gerçekleşme sürecinden geçtiğini fark ederek, geniş bir perspektiften hem de dini önyargılara başvurmadan nesnel yani bilimsel bir yaklaşımla incelemiştir. Onun için umran ilmi (ilm-i umran), sadece sosyoloji bilim dalı da değildir. İçinde tarih felsefesi, medeniyet bilimi, kültür bilimi (insanlık kültürü), kent(leşme) bilimi, bayındırlık (sosyal-refah) ve iskân bilimi, antropoloji gibi birçok bilim alt dalları bulunduğu için, ilm-i umran, haddizatında sosyal bilimler bağlamında multi-disipliner bir ilmi deryadır (Uludağ, 1993, s. 50-53). İbn Haldun, sadece İslâm coğrafyasında tanınan bir bilim insanı değildir. Ünlü İngiliz tarihçi Arnold Joseph Toynbee'den (1889-1975) sonra halen hayatta olan Britanyalı sosyolog Leslie Sklair (1972, s. 28), "İlerlemenin Sosyolojisi" kitabında toplumsal değişim sürecinde kriz ve çatışmaların rolü üzerinde araştırma yapmış olan İbn Haldun'u tarihyografi alanında büyük bir Berberi (Kuzey Afrikalı Müslüman) olduğunu ortaya koymuştur.

beri felsefenin kapsamında var olagelmıştır. Mesela ilkçağ düşünürlerinden Yunan filozof ve bilge Aristo (MÖ 384-MÖ 322), ideal devlet düzeni konusu üzerinde durmuş ve kamu yararını gözeten anayasaları, hukuk ilkesine en uygun olanlar olarak saptamıştır. Aristo'nun dünya görüşünde siyaset, etik, toplum ve ekonomi, birbirinden ayrılmaz unsurlar olarak devlet sorunlarına çözüm arayan pratik felsefeden ibaret bir olguydu. Buradan da anlaşılacağı gibi Aristo, devlet ile toplum, ekonomi gibi unsurlar arasındaki farkı göremeyip, bunların eşanlamlı olduğunu düşünmüştür (Aristoteles, 1958, s.90).

Fransız Devrimi (1789) ve sonrasında yaşanan çalkantılı süreçlerde ortaya çıkan sosyoloji, kendisini ağırlıklı olarak Sosyal Fizik (Social Physics) tarzında göstermiştir. İngiliz fizikçi, matematikçi, astronom, teolog ve filozof Isaac Newton'un (1643-1727) fizik dünyasından elde ettiği bilimsel verilerini Aydınlanma sürecine katkı sağlaması ile birlikte 18. yüzyılda fiziğin egemen üstünlüğüne olan inanç belirgin hale gelmiştir. Alman filozof Immanuel Kant'ın (1724-1804) fiziğin tek ve tam bir bilimselliğin başlangıcı olarak görmesi ile aydınlanmış siyasetin temellerini oluşturan unsurun da etik olduğu düşünülmüştür. İlk erkek sosyologlar, bu bilimsel açılımların toplum hayatına da yansıtılması halinde insan hayatının iyileştirilmesi söz konusu olacağına inanmıştır. Rasyonalite odaklı "Sosyal Fizik" bakışının özetini bu şekilde açıklamak mümkündür (Weidlich, 1991).

Toplumu pozitif kurallar ve yasalar bağlamında anlama ve onu kaostan arındırılmış ileri bir düzeye ulaştırma çabası çizgisinde bir pozitivist toplum bilimi olarak "Sosyal Fizik" in amacı, hümanizmi seküler bir formata dönüştürmek ve yeni bir ahlâk anlayışı sağlamaktır. Bilindiği gibi, spekülâtif temelli bu toplumsal beklenti gerçekleşmemiştir. Ancak bu süreçte dahî birçok bilim insanı, fiziğin çok şey yapabileceğine inanmış olmakla birlikte bireyin hayatını dikte edemeyeceğini de fark etmiştir. Bunların başında Romantik akımın öncüleri gelmiştir. Bunlar, gerçekleri değerlerden ayırmasını bilmiş ve fiziğin somut gerçekler hakkında çok şey söyleyebileceğini, ancak değerler hakkında anlamlı bir yorum yapamayacağını ortaya koymuştur (Honegger, 1994, s.69).

Sosyoloji terimi ilk kez, bir sosyolog olmaktan çok bir bilim felsefecisi olan fakat "Sosyolojinin Babası" olarak ün yapmış olan Fransız matematikçi Auguste Comte (1798-1857) tarafından kullanılmıştır. Comte, "Sosyal Fizik" çizgisinde sosyal olayların doğal olaylar gibi objektif yöntemlerle incelenebileceğini öne sürmüş ve sosyolojiyi, "sosyal statik" ve "sosyal dinamik" olarak ikiye ayırmıştır. "Sosyal statik sosyoloji", toplum düzenini, sosyal birliği ve uyumu incelerken, "sosyal dinamik sosyoloji" ağırlıklı olarak toplumdaki değişimleri konu edinmektedir. Comte, kadınlara aile hayatı kapsamında özel bir rol yüklemiştir. Buna göre kadınlar, toplumda yer almaktan çok yeni bir işlevsel görev olarak "insanlık namına evde papazlık" rolünü üstlenmelidir. Görüldüğü üzere sosyolojinin doğuşunun daha ilk aşamasında bile Avrupalı kadınlar, toplum hayatından tecrit edilmiş olduğu gibi toplum teorilerinin de konusu olmaktan uzak kalmıştır (Honegger ve Wobbe, 1998, s.8).

Erken Alman toplum bilimlerinde de kadının yeri, toplum hayatının çok ötesinde sadece evi ve ailesidir. Erkek egemen bir toplumda kadının geleneksel görevi, anne rolüyle aile saadetini temin etmektedir. Örneğin aile tarihi alanında bilimsel çalışmalarda bulunmuş olan Alman halk bilimcisi Heinrich Wilhelm Riehl (1823-1897), sanayileşmenin başlamasıyla yok olan, ancak sanayileşme öncesi dönemin tipik bir yaşam biçimi olarak ataerkil-pastoral geniş aile efsanesinin varlığını korumak için çaba göstermiştir. Riehl, geçmişe özlem duygularıyla idealleştirdiği klâsik aile yapısının aynen korunmasını istemiştir (Seyyar-Aysoy, 2021, s.34-37). Riehl, aileyi tüm sosyal gelişmelerin temeli ve toplumun yeşeren çekirdeği olarak ele alıp incelemiştir. Bu bağlamda aile, toplumun temel birimi olarak merkezî bir rol oynamalıdır. Aile içinde babanın, bütün bir toplum için de geçerli olan yapıcı/yasal nitelikte otoriter bir rolü vardır: Baba otoritesinin sona erdiği bir devlet, kısa sürede yönetilemez hale gelir. Aile konusundaki temel yaklaşımı, dikotomik (ikili) cinsiyet tablosuna dayanmaktadır. “Kadın ve erkek arasındaki farktan” tıpkı bir kanun gibi doğal bir sonuç olarak burjuvaziye dayanan medenî ve siyasî toplumun eşitsiz yapısı ortaya çıkmaktadır (Frevert, 1995, s.61).

Riehl'e göre aile, güvenli bir iltica merkezi ve hayat tarzıdır. İnsan, bu yuvada düzen ve huzur bulmalıdır. Bu doğrultuda sosyolojik yönden Alman aile yapısını araştırırken Riehl, sanayi öncesi geniş aile efsanesini “Bütüncül (Küllî) Ev” kavramıyla açıklamış ve hayalindeki ideal aile olgusunu geçmişe doğru yansıtmıştır. Toplum bilimlerini devlet bilimlerinden ayıran Riehl'in aile sosyolojisinin kendine özgü açılımı, “Küllî Ev” doktrinine dayanmaktadır. Buna göre aile, bir “Küllî Ev” hükmündedir. “Küllî Ev”in tarihten aldığı geleneksel görevi, aile reisi olarak babanın sorumluluğu altında olan aile hayatını ve kültürünü yaşatmaktır. Her bir aile ferdine belirli görevler düşmektedir. Buna göre kadın ve çocuklar, aile ekonomisine katkıda bulunması gereken bireylerdir. Aile, aynı zamanda bir eğitim kurumu olduğu için Riehl, devlet okullarını gereksiz görmüştür. Evin hanımı ve dünyaya gelen çocuklar, erkeğin otoritesi altında ikincil bir rol üstlenmeleri gerekmektedir. Riehl'e göre halk yaşamının “ezelî şartları” tabiat tarafından belirlenmiş ve(ya) Tanrı tarafından tayin edilmiştir. Hiç kimse doğuştan gelen bu “ezelî şartları” ortadan kaldırma yetkisine sahip değildir. “Ezelî şartlar” kapsamına erkek ve kadın arasındaki doğal eşitsizlik de girmektedir. Buna bağlı olarak erkek ve kadın arasındaki “doğal eşitsizlik” gerçeği, “kalıcı bir tabiat kanunu” olarak toplum ve aile hayatında da geçerli olmalıdır (Riehl, 1855, s.165-169).

Kapitalist temelli sanayileşmenin üretim bağlamındaki sosyo-ekonomik sorunlarını bütünüyle ortaya koyamamış olan Riehl, sosyal sorunu, sübjektif genellemeleri ve muhafazakâr yaklaşımları ile sadece ailenin parçalanmasında tespit etmiş ve çözüm olarak kadının “evin hanımı” olarak kalmasında görmüştür. Meşrutî monarşi taraftarı olan Riehl, kadınların toplum ve bilim hayatının dışında kalması ve sadece aile içinde yer alması gerektiğine dair sübjektif düşüncelerinde yalnız değildi.

Örneğin siyaset ve eğitim sosyolojisi alanlarında ün yapmış olan Max Weber (1864-1920) de kadınların bilim dünyasına katılması yönünde herhangi bir çaba göstermemiştir. Weber (1919), “Bir Meslek Olarak Bilim” isimli makalesinde bilime meraklı erkek adaylar için mesleki kariyer bağlamında önerilerde bulunurken kadınların da bu yolu seçebileceklerine dair bir imada dahî bulunmamıştır. Buna bağlı olarak erkek egemen bir bilim camiasında kadınların akademik kariyer yapması, o dönemlerde epey zordu. Buna rağmen özel gayretleriyle akademik potansiyeli yüksek bazı kadınlar, cinsiyet ayrımı yapmayan az sayıdaki profesörlerin desteği ile mesleki kariyer yapabilmıştır. Hitler’in liderliğinde “Nasyonal Sosyalistler” iktidara geldiği 1933’te 55 bilim kadını, Alman üniversitelerinde özel öğretim görevlisi ve profesör olarak çalışmaktaydı. O yıllarda üniversite öğretim kadrosundaki kadınların payı ancak yüzde bir civarındaydı. Ancak bu bilim kadınlarının yarısından fazlası ya rejime muhalif oldukları, ya da Yahudi kökenli olmalarından yani Ariyer ırkına mensup olmadıklarından dolayı çok kısa bir zaman içinde üniversitelerinden ihraç edilmiştir. Geride kalan kadınların ise bilimi meslek olarak devam etmeleri, çoğu zaman faşist rejim tarafından engellenmiştir. Bu yüzden Almanya’da yaşamış olan entelektüel kadınların tarihi, başka hiçbir ülkede olmadığı kadar “derin bir çatlak” yaşamıştır (Hahn, 1994, s.12-14).

Alman Sosyoloji Topluluğunun Kuruluşu Döneminde Bilim Kadınları

1871’de Alman İmparatorluğu’nun kuruluşundan bu yana, Almanya’da sosyal bilimler alanında özellikle sosyo-politik araştırmalar, önemli bir yükseliş yaşamıştır. İlgili siyaset ve sosyal bilimler dergileri ve yıllıkları ile 1872’de kurulan Sosyal Politikalar Derneği’nin faaliyetleri, bu bilimsel gelişmeye önemli katkılar sağlamıştır. Bu dernekte üyeleri arasında yürütülen “değer yargısı tartışması”, 1909’da Alman Sosyoloji Topluluğu (AST)’nin kurulmasına yol açmıştır (Lichtblau, 2018, s.11-34).

AST’nin kurulması, Almanya’da sosyolojinin kurumsallaşmasının başlangıcı olmuştur. Sosyolojik çalışmalarıyla adından söz ettiren dönemin en seçkin erkek bilim insanları bu dernekte yerini almıştır. O zamana kadar sosyoloji, henüz bilimsel olarak tanınan bir disiplin değildi. Çoğu zaman sosyolojiye sadece zaten iyi bilinen konulara farklı açılardan bakmanın yeni bir yolu olarak veya kılık değiştirmiş sosyalizm olarak görülmekteydi. AST’nin kurulmasıyla birlikte kurucuları, değer yargıları olmayan sosyolojiyi; siyasi, sosyal ve etik reform hareketlerinden tamamen bağımsız, yeni bir müstakil araştırma yöntemi olarak takdim etmiştir.

7 Mart 1909’da AST’yi bir araştırma derneği olarak profesyonel olarak yürütme çabasında olan Max Weber (1864-1920), Georg Simmel (1858-1918), Ferdinand Tönnies (1855-1915) ve diğer 36 bilim insanı, Berlin Grand Hotel Esplanade’de özenle seçilmiş bir gazeteci kitlesinin huzurunda AST’nin kuruluşunu ilan ettiklerinde Almanca konuşulan ülkelerde, kadın

sosyologlar şöyle dursun, ne sosyoloji kürsüleri ne de eğitimli erkek sosyologlar vardı (Lepsius, 2001, s.9-10). Tanıtım programında Tönnies, dernek statüsünde olan AST'nin amaçlarını ortaya koyduktan sonra Simmel, "Sosyolojinin Görevleri" konusunda bir sunum yapmıştır. Max Weber (1864-1920) tarafından hazırlanan 1909 sonbaharında yenilenen ve kabul edilen derneğin tüzüğüne göre, Sosyoloji Topluluğunun tek amacının bilimsel yayınlar ve periyodik akademik buluşmalar yoluyla "sosyolojik temel ilkelerinin ve bilginin geliştirilmesi" olduğu ifade edilmiştir. Etik, politik, ideolojik, dini veya estetik nitelik taşıyan maksatlı teorik yaklaşımlar ve açıklamalar, tarafsızlık ve bağımsızlık ilkelerine aykırı olduğu gerekçesiyle tüzükte resmen reddedilmiştir. Bu doğrultuda Sosyoloji Günlerine katılan bilim insanlarının değer yargıları içeren konuşmalarına müsaade edilmemiştir (Rammstedt, 2013, s.830-840).

AST'nin kuruluş tarihi (1909) ile ilgili uluslararası bir karşılaştırma yaptığımızda bunun (eğer 1872'de kurulan Sosyal Politikalar Derneği'ni dikkate almazsak) diğer ülkelere göre geç bir safhada gerçekleşmiş olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü buna benzer bilimsel araştırmalar yapan sosyoloji dernekleri/toplulukları diğer ülkelerde daha önce kurulmuştu. Örneğin Fransa/Paris'te 1872 ve 1893'de ("Société de sociologie" ve "Institut International de Sociologie/IIS"), 1893'de, Japonya/Tokyo'da 1896'da, Belçika/Brüksel'de 1899'da, Macaristan/Budapeşte'de 1901'de, Büyük Britanya/Londra'da 1904'de, ABD/Baltimore'de 1905'de, Avusturya/Viyana'da 1907 ve Graz'da 1908'de sosyoloji toplulukları oluşturulmuştu (Dörk vd., 2019, s.309-316).

Alman Sosyoloji Topluluğunun kurucuların dışındaki üye yapısı üç kategoride ele alınabilmektedir. Birinci kategoride olanlar derneğe düzenli olarak aylık aidat ödemek suretiyle maddi destek sağlayanlardan oluşmaktaydı. Ancak bu pasif üyeler, kongrelere katılma ve karar verme hakkına sahip değildi. Kongreye katılma ve dolayısıyla seçme ve seçilme hakkı elde eden gerçek üyeler, liyakat sahibi bilim insanlarından oluşmaktaydı. Bu üyeler, aylık aidatlarının miktarlarını kendileri tespit edebilmekteydi. Bu kategoriye layık görülen tek bilim kadını Helene Simon (1862-1947) idi. Üçüncü kategori, mali taahhütleri sayesinde genel kurul toplantılarına katılabilen ancak oy kullanmalarına izin verilmeyen hibecilerden oluşmaktaydı (Neef, 2019, s.57-58).

1910 ve 1912'de ilk iki "Sosyologlar Günü" düzenlendikten sonra Birinci Dünya Savaşı patlak vermiş ve bu nedenle sosyologların buluşmalarına ara verilmiştir. 3. Sosyologlar Günü, ancak 1922'de gerçekleşebilmiştir. AST, gerek Hitler rejiminin gelmesinin öncesinde gerekse sonrasında üyeler arasında özellikle değerler tartışması bağlamında birçok sorun çıkmıştır. En ünlü kurucu üyelerinden olan Max Weber bile bu yüzden 1914'de bu dernekten ayrılmıştır. Böylece bu derneğin üye sayısı, başlangıçta 71 iken Birinci Dünya Savaşına doğru ancak 26'l'e çıkabilmişti. Hitler'in iktidara geldiği

1933'te ise üye sayısı 148'e düşmüştü. İkinci Dünya Savaşından sonra dernek, yeni bir demokratik yapılanmaya girmiş ve üye sayısını hızla arttırabilmiştir. 2019'de üye sayısı, 3.200'e ulaşmıştır (Dörk, 2019, s.311).

Alman Üniversitelerine Kadınların Öğrenci Olarak Kabul Edilmesi, Sosyoloji Bölümlerinin Açılması Ve İlk Kadın Sosyologlar

Almanya'da kadınların üniversitelerde okuması, 19. yüzyılın sonlarına kadar yasal yönden mümkün değildi. Ancak 1896'den itibaren Prusya Eyaletine bağlı üniversiteler, kadınları misafir öğrenci olarak kabul etmiştir. Ne var ki akademik unvan elde edebilmek için kendilerine yazılı ve sözlü sınavlara girme hakkı halen verilmemişti. Bu durum, doktora yeterlilik sınavları için de söz konusuydu. Ancak belirli üniversitelerde bilimsel yönden objektif olan ve cinsiyet ayrımcılığı yapmayan bazı profesörlerin girişimi ve onayı ile doktora eğitimini tamamlayan adaylara istisnai olarak doktora tezi yazma hakkı da verilmiştir.

Örneğin Almanya'da sosyal hizmet mesleğinin oluşumunda önemli katkıları olan Alice Salomon (1872–1948), Berlin Friedrich-Wilhelms-Üniversitesinde 1906'da 34 yaşındayken üç kişilik jüri heyetinin huzurunda sözlü sınavı girmiş ve doktora tezini başarılı bir şekilde savunduktan sonra Almanya'da ilk kadınlardan biri olarak felsefe/millî iktisat dalında doktora unvanını alabilmiştir. Salomon, "Erkek ve Kadın İşinin Eşit Olmayan Ücretlendirilmesinin Sebepleri" (Salomon, 1906) isimli doktora tezinde cinsiyete bağlı gayri âdil ücret sisteminin doğal yasalarla ilgili olmadığını ve bu sebepten dolayı da bu eşitsizliğin ortadan kaldırılabilir olduğunu ve kaldırılması gerektiğini savunmuştur. "Eşit işe eşit ücret" düşüncesini ilk defa öne atan Salomon, kadın işlerinin geçici, niteliksiz ve tesadüfî bir karakter olmaktan çıkarılması gerektiğini ileri sürmüştür (Salomon, 1906, s.83). Berlin Friedrich-Wilhelms-Üniversitesi, 1908'den itibaren liseyi bitirmiş bütün kadınları öğrenci olarak resmen kabul etmeye başlamıştır (Seyyar-Köleoğlu, 2021, s.111).

Almanya'da sosyolojinin diğer sosyal bilimlerden ayrıştırılması, gergin bir havada bilimselleştirme çabaları ile muhafazakâr siyaset arasında cereyan etmiştir. Merkezinde tarihsel materyalizm ile mücadele vardı. 1900'lerden sonra sosyolojinin klâsik temsilcileri, burjuva temelli toplum doktrini/teorisi ile Marksizm arasındaki bölünmüşlüğü aşmak ve sosyolojinin müstakil bir bilim dalı haline gelmesi için şu veya bu şekilde çaba sarf etmiştir. Kabul görmüş akademik yapılanma ise çok daha sonra gerçekleşecekti. Alman yüksek eğitim kurumlarında sadece sosyolojiye özgü bölümlerin ortaya çıkması, tedrici olarak 1919'dan itibaren mümkün olmuştur. İlk sosyoloji kürsüleri 1919'da Frankfurt Üniversitesinde (Franz Oppenheimer) ve Köln Üniversitesinde (Max Scheler ve Leopold von Wiese) kurulmuştur. 1924'te Leipzig Üniversitesinde, 1927'de Hamburg Üniversitesinde ve aynı

yıl Nürnberg Ticaret Yüksek Okulunda, 1929'da Braunschweig Teknik Yüksek Okulunda, 1930'ta Karl Mannheim sayesinde Frankfurt Üniversitesinde, 1932'de Berlin İktisat Yüksek Okulunda ve aynı yıl Halle-Wittenberg Üniversitesinde sosyoloji bölümü açılmıştır (Kaesler, 1984, s.296-298).

Alman Sosyoloji Topluluğuna/Derneğine Kabul Edilen İlk Bilim Kadını: Helene Simon

1909'ta kurulan AST'ye tam üye olarak kabul gören tek bilim kadını Düsseldorf doğumlu Yahudi kökenli Helene Simon (1862-1947) idi. Simon, bankacı Jacob Simon ve Amalie Gompertz'in kızı olarak dünyaya gelmiş ve burjuvazi sınıfının kızlarını ya evlilik ya da aile ortamında ev işlerini yürütmeleri için yetiştirildiği bir dönemde büyümüştür. Evlenmeyi düşünmemiş olan Simon, bundan ötürü 34 yaşına kadar ailesiyle birlikte yaşamıştır. Ailesi, Köln'den Karlsruhe'ye taşındıklarında bunu bir fırsat olarak görmüş ve 1896'da İngiltere'ye giderek orada bir yıllığına da olsa sosyolojik çalışmalarda bulunmuştur. Alman sosyal demokrat teorisyen ve politikacı Eduard Bernstein'in (1850-1932) arabuluculuğu sayesinde Londra'da sosyalist, ekonomist Sidney James Webb (1859-1947) ve sosyolog, sosyal reformcu ve iktisatçı Beatrice Webb (1858-1943) ile ömür boyu sürececek bir dostluk kurmuş olan Simon, onların vasıtası ile reformist yöntemlerle demokratik sosyalizmin oluşmasını benimseyen 1884'te kurulmuş olan Fabian Derneğinin bir üyesi olmuştur. İngiltere dönüşünde Almanya'da sosyal politika ve sosyal refah teori ve pratiğinde çığır açan öncü kadınlardan olmayı başarmış olan Simon, felsefesi ve ideolojisini ağırlıklı olarak birbirinden farklı iki kaynaktan almıştır: Kökleri aileye dayanan Ortodoks Yahudi geleneğinden ve Fabian Derneğinden (Marina, 2022).

1897'de Gustav Schmoller'ın Berlin Üniversitesi'ndeki milli iktisat derslerine misafir öğrenci olarak kabul edilmiştir. Ancak o dönemde yasal olarak akademik bir unvan alması mümkün olmadığı için neticede özel alanda serbest çalışan bir bilim kadını ve eğitimci olabilmıştır. En önemli bilimsel araştırmalarından biri, Westfalya bölgesine bağlı Schwelm kentinde bulunan tekstil sanayinde çalışan işçilerin durumları hakkındaki çalışmasıdır. "Schwelm ve Etrafındaki Şerit Dokumacıları" isimli makalesinde Simon (1898/1899), kadın ve çocukların kötü çalışma şartlarına, fazla mesailerine ve sağlık hizmetlerinin yetersizliğine dikkat çekmiştir.

1914'e kadar SPD (Alman Sosyal Demokrat Partisi) ve sendika dergilerinde sosyal sorunlar ile ilgili çok sayıda makalesinin yanında birkaç kitap ve kitap bölümü yayınlanmıştır. İngiliz sosyal politikacıların temel eserlerini Almanca'ya tercüme etmiştir. 1905'te Simon, İngiliz sosyal reformcu Robert Owen'in (1771-1858) ilk Almanca biyografisini yayınlamıştır (Simon, 1905). Bu kitap, İngiltere'deki bilimsel çalışmalarının bir sonucu olmakla birlikte Almanya'da halen Owen hakkında yazılmış standart eser olarak kabul edilmektedir. 1904'te Berlin'de tertiplenmiş olan Uluslararası Kadın Kongresi'nde

kadın işçilerin iş güvenliği üzerine bir konferans vermiştir. Birinci Dünya Savaşından sonra serbest yazarlığına devam etmiş, 1919'da SPD'ye üye olmuş ve aynı yıl İşçi Refah (Arbeiterwohlfahrt) Derneğini ve Okulunu kurmuştur. 1922'de Heidelberg Üniversitesi, kendisine Fahri Doktora vermiştir. 1933'te Nasyonal Sosyalistlerin iktidara gelmesinden sonra Simon, hemen Almanya'yı terk etmemiş ama buna mukabil herhangi bir bilimsel faaliyette de bulunamamıştır. Ancak "Kristal Gece" (Kristallnacht)⁵ faciasından sonra kız kardeşi Klara Reichmann ile birlikte İngiltere'ye göç etmek zorunda kalmış ve orada ruhunu teslim etmiştir (Friedländer, 1962).

Birinci Alman Sosyologlar Buluşmasına Katılmış Olan İlk Sosyal Bilimci Kadın: Henriette Fürth

Henüz akademik yapılanma resmen oluşmamış iken 1910'da Frankfurt'ta ilk Alman sosyologlar buluşması meydana gelmiştir. 1930'a kadar buna benzer yedi bilimsel toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantılara katılan ilk sosyologlar, başka sosyal bilim dallarında eğitim almış genelde akademisyenlerden oluşmaktaydı. Peki, bu toplantılara hiç kadın bilimciler katılmış mıdır? 1910'daki ilk sosyologlar buluşmasına Henriette Fürth (1861-1938) isminde bir kadın iştirak etmiş ve burada bir konuşma yapmıştır. Ancak diğer erkeklerden farklı olarak Fürth'ün akademik bir unvanı olmadığı gibi yüksek eğitim bile almamıştı. Ne var ki Giessen'de Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olan Fürth, bir yazar, sosyal politikacı ve kadın hakları aktivisti olarak isim yapmıştır. Babası Simon Katzenstein, Alman meclisinde sosyal demokrat bir milletvekiliydi. 19 yaşında tüccar Wilhelm Fürth ile evlendi ve ondan sonra Frankfurt'ta hayatına devam etti. Fürth, 1908'de evli kadınların fabrika işçiliğini araştırmış, 1911'de ise kadın cinsiyetinin meslek hayatını ve kızların meslek tercihlerini incelemiştir. En meşhur eseri, Annelik Sigortası üzerine yazmış olduğu kitaptır. Bu kitapta doğum öncesi ve sonrası için kadınların ücretli olarak korunmasını talep etmiştir. 1933'de Neo-Nazi rejimi, Yahudi kökenli olmasından dolayı bütün görev ve yetkililerini elinden almıştır. Kocasını öldükten sonra bütün çocukları yurt dışına göç etmiştir. Kendisi Almanya'da kalmış ve vefatından sonra Frankfurt'taki Yahudi mezarlığına gömülmüştür (Honegger, 1994, s.70-84).

Fürth, sadece sosyo-politik mücadeleleri ile değil aynı zamanda multi-disipliner bilimsel çalışmalarıyla da ün kazanmış olduğu için Alman Sosyoloji Topluluğuna kabul edilen ilk kadın üye olmuştur. Bunun yanı sıra Fürth, Anneliği Koruma Birliğinde (Bund für Mütterschutz), Özel Sosyal Refah/Koruma Merkezinde (Centrale für private Fürsorge) Yasal Koruma Hareketinde

⁵ *Almanya'da 1938'de 9 Kasım'ı 10 Kasım'a bağlayan gece, "Kristal Gece" olarak bilinmektedir. Hitler'in Nasyonal Sosyalist Partisi tarafından plânlı ve sistematik bir şekilde tertiplenen ve Almanya'da yaşayan Yahudilere ait ev, iş yeri ve sinagoglara yönelik olarak yapılmış kanlı ve ölümcül saldırıların gerçekleştiği gecenin adıdır (Editors, 2017).*

(Rechtsschutzbewegung) ve Alman Sosyal Demokrat Partisinde (SPD) aktif olarak yer almıştır. Frankfurt kent meclisindeki ilk kadınlardan biriydi. Sekiz çocuk annesi Fürth, hayatı boyunca anti-semitizmle savaşıyan bir Yahudi olarak çalışmalarına ve mücadelelerine de yansıyan sosyal ayrımcılıkla ilgili çeşitli deneyimler yapmak zorunda kalmıştır. Kadınlara seçme ve seçilme hakkını savunan Fürth, sosyal demokrat bir kimliğe sahip olduğu halde burjuva kadın hareketinin üyeleriyle diyaloga geçmiş ve onlarla işbirliğinde bulunmuştur. Eleştirilere açık olan Fürth, buna rağmen ne dini ne de siyasi dogmaların peşinde koştuğu halde bazen kendine en yakın olan grupların bile kendisini dışlanmış bir konuma getirdiğini hissetmiştir. Muhafazakâr Yahudiler için yeterince Yahudi değildi, proletaryaların nezdinde daha çok burjuva özellikleri taşımaktaydı, burjuva kesimin içinde fazlasıyla sosyalist düşüncelere sahip bir kadın hakları savunucusuydu. Ancak bu farklı özelliklerinden dolayı grup ve sınıf sınırlarını aşmasını ve aralarında arabuluculuk yapmasını kolaylaştırmıştır. Buna bağlı olarak burjuva ve proleter kadın hareketini temsil edenlere bir uzman olarak sosyo-politik konularda destekçi olduğu gibi burjuva kökenli sosyal reformcuların da takdirini kazanmıştır (Gender- und Frauenforschungszentrum der hessischen Hochschulen, 2022).

Beşinci Alman Sosyologlar Buluşmasına Katılma Hakkını Elde Etmiş Bir Psikolog Kadın: Charlotte Bühler

Bir gelişim psikoloğu olan Charlotte Bühler (1893-1974), 1926'da 5. Sosyologlar Buluşmasına katılmış ve burada yapılan müzakerelerde fikirlerini açıklamıştır. Charlotte Malachowski, Yahudi asıllı mimar Hermann Malachowski ve eşi Katharina Rose'nin iki çocuğunun en büyüğü olarak Berlin'de dünyaya gelmiştir. Kendisi ise Evangelik Kilisesine bağlıydı. Charlotte Bühler, liseyi bitirdikten sonra 1913'te Freiburg im Breslau Üniversitesinde ve daha sonra Berlin ve Münih Üniversitelerinde Tabiat ve Manevi Bilimler okumuştur. Münih'te 1916'da evlendiği üniversite hocası ve konuşma psikoloğu Karl Bühler ile tanışmıştır. Aynı yıl, eşi Karl Bühler ile birlikte Dresden'e gitmiş ve burada çocuk ve gençlerle ilgili araştırmalarına devam etmiştir. 1918'te Münih Üniversitesinde "Düşüncelerin Ortaya Çıkışı Üzerine Yazı: Düşünce Psikolojisine Yönelik Deneysel Araştırmalar" ismini taşıyan teziyle doktora unvanını elde etmiştir. 1920'de Dresden Teknik Yüksek Okulunda okutmanlık sınavında başarılı olmuş ve Saksonya Eyaletinden ders verme yetkisine sahip olmuştur. Suçlu gençlerle ilgili araştırmalarının bir çerçevesi olarak günlükleri inceleyerek yeni bir bilimsel alan açmıştır. Eşi ile birlikte 1922'de Viyana Psikoloji Enstitüsünü kurmuştur. Ertesi yıl eğitime hakkı, Viyana Üniversitesine devredilmiştir. Rockefeller Vakfı'ndan (1924/1925) elde ettiği burs sayesinde ABD'de araştırmalarına devam edebilmiş ve tekrar Viyana'ya dönmüştür. Viyana yıllarında ağırlıklı olarak çocukların günlük yaşamlarındaki davranışlarını gözlemlemek ve araştırmakla ilgilenmiş ve böy-

lece gelişim psikolojisinde pratik araştırmaları doğal bir konu haline getirmiştir. 1929'da Viyana Üniversitesi'nde birkaç erkek profesörün karşı çıkmasına rağmen olağanüstü profesörlüğü kabul edilmiştir (Rollet, 1984, s.3-6).

Viyana Üniversitesi, eşiyle birlikte kendilerine tahsis edilen bir enstitüsünün laboratuvarında çocukluk gelişim üzerine testler geliştirmiştir. 1933'ten 1935'e kadar, Viyana Enstitüsü, Almanca konuşan tek psikolojik araştırma merkezi olarak uluslararası bir ün kazanmıştır. Bu vesile ile de Bühler, çocuk gelişim psikolojisi ile ilgili deneysel araştırma ve yayınlarıyla dünya çapında ilgi görmüş ve Viyana Çocuk Psikolojisi Ekolünün oluşmasını sağlamıştır. Bundan dolayı Bühler, 20. yüzyılın en önemli kadın psikologlarından biri ve modern gelişim psikolojisinin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bühler'in oluşturduğu ekolün ruhu, bugün de dernek statüsünde olan Charlotte Bühler Enstitüsünde yaşatılmaktadır. Avusturya'nın 1938'de Hitler'in ordusu tarafından işgal edilmesi ile birlikte Bühler çiftinin Viyana'daki verimli bilimsel çalışmaları sona ermiştir (Wien Geschichte Wiki, 2022).

Bühler'in Yahudi kökenli olması nedeniyle ailesi, Oslo ve Londra üzerinden ABD'ye göç etmiştir (1940). Charlotte ve Karl Bühler, New York'ta faaliyet gösteren Fordham Üniversitesi'nde görev almıştır. Charlotte Bühler, burada ağırlıklı olarak yetişkinlere dönük klinik psikolojiye yönelmiş ve aynı zamanda psikoterapist olarak çalışmıştır. Yaşam seyri psikolojisi ile olan ilişkisi sayesinde gerontoloji-psikolojisinin bağımsız bir disiplin olarak oluşmasında önemli katkılarda bulunmuştur. ABD'de hayatın anlamına dair bir model olarak insan yaşamının dört “temel eğilimini” geliştirmiştir: İhtiyaçların karşılanması (kişisel memnuniyet), güvenliğin temini için kendi kendini sınırlayan/kontrol eden uyum, dışa yönelik yaratıcı genişleme/açılım (kişisel gelişim), iç düzenin korunması ve sürdürülmesi. Diğer taraftan Abraham Maslow ve Carl Rogers ile birlikte hümanist psikolojinin temellerini atmıştır. Eşi, 1963'te Los Angeles'te vefat etmiştir. İki çocuk sahibi olan Bühler, artan hastalıklarından dolayı 1971'de Stuttgart'a dönmüş ve 1974'te 80 yaşındayken vefat etmiştir (Charlotte Bühler Institut, 2022).

Sosyoloji Alanında Profesörlük Tezi Yazan Fakat Atanamayan İlk Bilim Kadını: Hanne Meuter

Hanna Meuter (1889-1964), Karl Meuter ve Oertel doğumlu Klara Meuter'in kızı olarak Düsseldorf'ta dünyaya gelmiştir. Meuter, kız lisesini bitirdikten sonra öğretmenlik sınavını geçerek, bu meslekte çalışmıştır. 1909'da henüz yirmi yaşındayken Köln-Kalk'taki Protestan Kız Lisesi'nde öğretmen olmuştur. Prusya Eyaletinde kadınlara üniversitede eğitim alma hakkını tanıyan yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra 1914'te Lise diplomasını (Abitur'unu) aldı, Bonn ve Köln Üniversitelerinde matematik, fizik, kimya, meteoroloji, psikoloji, pedagoji ve sosyoloji okudu. 1918'de devlet diplomasını aldıktan

sonra Protestan Kız Lisesi'nin müdürlüğünü üstlendi. Böylece Almanya'da bir kız lisesinin müdürü olan ilk kadın olmuştur.

1921'den itibaren Köln'de kütüphanecilik okulunda ve yetişkin eğitim merkezinde öğretim görevlisi olarak ders vermiş ve aynı zamanda Köln Üniversitesi'nde Leopold von Wiese'nin (1876-1969) sosyoloji kürsüsünde doktora eğitimine başlamıştır. 1924'de "Evsizlik: İnsan Davranışı ve Grup Oluşumu Üzerindeki Etkisi" başlığını taşıyan bir doktora tezi yazmıştır (Meuter, 1925a). Böylece Meuter, Almanya'da doktora unvanına sahip ilk Alman bilim kadınların arasında yer almıştır. Bu çalışmasından dolayı Meuter, Köln Üniversitesi'nden Alman kadın hakları savunucusu ve eğitim politikacısı Mathilde von Mevissen (1848-1924) Ödülü'nü almıştır.

Meuter, doktora tezinde yüzyıllardan beri bir sosyal sorun olarak varlığını sürdürmüş olan evsizlik fenomenini, sadece insanların özgür iradeleleriyle ortaya çıkan dolaşma ve gezme dürtüsüne bağlı bir istek olarak değil aynı zamanda sosyo-ekonomik nedenlere bağlı zorunlu bir tercih olarak ele almıştır. Meuter, çalışmasıyla, bir yandan evsizliğin çeşitli nedenlerine bakmak, diğer yandan da farklı sosyal kesimlerden gelen evsiz insan gruplarının (cinsiyetlerine göre de) tipik özelliklerini araştırmak istemiştir. Çalışmasında Meuter, ayrıca evsizlerin birbirlerine karşı tutum ve davranışlarının ötesinde yeri yurdu belli olan sakinlerle olan ilişkilerini ortaya koymuştur. Bunun için Meuter, sadece bir zaman dilimi için geçerli olan ampirik araştırma yapmak yerine örnekleriyle daha zengin kaynaklar içeren geçmişe ait (1800-1925) hem Alman hem de uluslararası (Amerikan) literatüre müracaat etmiştir (Riechelmann, 1997, s.4).

Görüldüğü gibi Meuter, pek bilinmeyen ve görmezlikten gelinen evsiz gezginler grubunun hayat mücadelelerini ve başarılarını vurgulamayı, onların yaşam ve varlıktaki niteliklerini tasvir etmeyi kendisine hedef olarak belirlemiştir. Meuter, sosyolojiyi yalnızca bir bilim olarak değil aynı zamanda kişiler arası sağlıklı ilişkiler kurmak için de faydalı ve etkin bir sosyal alan olarak görmüştür. Dolayısıyla "normal" insanların "berduşlar" yani evi yurdu olmayan, başıboş gezginler ile ilgili önyargılarını ortadan kaldırmaya yönelik böyle bir tezin niçin kaleme alınmış olduğu daha kolay anlaşılmaktadır.

Meuter, Almanya'da ilk kadın sosyal bilimci olarak o dönemde ABD araştırmalarının gündeminde olan (Amerikan) gezgin işçiler ile ilgili bir bilimsel çalışma yapmıştır. Bir toplumsal varoluş biçimi olarak göçebe yaşam tarzının sosyolojik bir tipolojisinde doruğa ulaşan eseri, Köln Üniversitesi tarafından bir ödülle takdir görmüştür. 1923'ten itibaren von Wiese tarafından yayınlanan "Üç Aylık Köln Sosyoloji Dergisi"nde (Kölner Vierteljahreshefte für Soziologie) editörlük ve tercümanlık yapan tek bilim kadınıydı. Örneğin bu dergide bilim ve din sosyolojisi ile ilgilenen Amerikan sosyolog Howard P. Becker'e (1899-1960) ait "Sekülerleşme Süreçleri" isimli makalesinin çevirisi yayınlanmıştır (Becker, 1932, s.283-294; 450-463). 1920'lerde "Sosyolojiye Giriş" (Einführung in die Soziologie) kitabı da yayınlamıştır (Meuter, 1925b).

1926'da Hanne Meuter ile birlikte Avusturya/Viyana kadın hakları savunucusu Rosa Meyreder (1858-1938), tüketim teorisi ve ev ekonomisi üzerine yayınları olan Alman kadın sosyolog Charlotte von Reichenau (1890-1952) ve Almanya-Krefeled doğumlu ABD'li kadın ekonomist ve sosyolog Käthe Bauer-Mengelberg (1894-1968), Alman Sosyoloji Derneği'ne üye olabilmıştır. Aynı yıl Viyana'da düzenlenen 6. Sosyologlar Gününe sadece Meuter katılabılmış ve burada profesörlük tezi olan "Terakki ve Muvaffakiyetsizlik Açısından Sosyolojisi" ile ilgili dikkat çekici bir sunum yapmıştır. 1927'de profesörlük tezinin sözlü savunmasına günler kala "kadından profesör olmaz!" düşüncesinden kopamamış bazı erkek profesörlerin müdahaleleri sonucunda savunma günü iptal edilmiştir. Meuter çok sayıda önemli sosyolojik yayına sahip olmasına, dersler vermesine, sosyoloji alanında profesörlük tezi hazırlamasına, kısacası akademik kariyer için tüm bilimsel çalışmalarını tamamlamış olmasına rağmen Almanca konuşulan ülkelerde kendisine herhangi bir üniversitede kadro açılmamıştır. Bunun üzerine ister istemez Köln'de belediye kütüphanesinde memur ve okutman olarak çalışmıştır (Wobbe, 1994, s.190-195).

Mart 1933'de memurluk şartlarını yeniden düzenleyen Nasyonal Sosyalist bir kanundan dolayı Meuter, Yahudi kökenli olmamakla beraber yeni rejime sadakat göstermediği için cebri olarak görevinden alınmıştır. Meslektaşlarının çoğunun aksine, Nazi rejimine karşı el altından eleştiri yazıları kaleme almış ve ırkçılığı temel almış olan yeni hükümetin ideolojik sapkınlıklarını inceleyen sosyolojik çalışmalarda bulunmuştur. 1935'te Amerikalı meslektaşı Howard P. Becker (1899-1960), bu çalışmalarını gizlice Almanya dışına çıkartmıştır. Şüpheli ve sakıncalı bir konumda olan Breuer'in evi, sık sık Nazi Alman devletinin gizli polis teşkilatı Gestapo (Geheime Staatspolizei) tarafından aranmıştır. Resmi olarak 1933'ten 1945'e kadar geçimini çevirilerden kazanmıştır. Nazi rejiminin sona ermesinden sonra Meuter, Leo Hilberath gibi meslektaşlarıyla birlikte Aachen'de ilk Alman gazetecilik okulunu kurmuştur. Meuter, ta doktora tezinden beri edebiyat alanındaki teorik çalışmalarına sadık kalmış ve ömrünün son yıllarında sadece edebiyat sosyolojisine yönelmiştir. Sosyoloji bilimine önemli katıklarda bulunmuş olduğu halde her nedense erken dönem sosyoloji araştırmalarında ismi pek geçmemektedir (Wobbe, 1994, s.196-201).

Sosyoloji Profesörü Olarak Atanmış İlk Bilim Kadını: Frieda Wunderlich

Frieda Wunderlich (1884-1965), Yahudi bir ailenin çocuğu olarak Berlin'de dünyaya gelmiştir. Lise eğitiminden sonra Freiburg'ta Albert-Ludwigs-Üniversitesinde iktisadi bilimler okumuş ve 1919'da Alman-Amerikalı psikolog ve filozof Hugo Münsterberg (1863-1916) hakkında bir doktora tezi yazmıştır. Tezi, ertesi yıl "Milli Ekonomi Açısından Hugo Münsterberg'in Önemi" başlığı altında yayınlanmıştır (Wunderlich, 1920). Daha sonra Berlin Ticaret

Yüksek Okulunda öğretim görevlisi olarak ders vermiş ve bu dönemde profesörlük tezini yazmıştır. Temmuz 1930'da Berlin Devlet Mesleki Eğitim Enstitüsü'nde sosyoloji ve sosyal politika profesörü olarak atanmıştır. Bunun dışında Wunderlich, 1923'ten 1933'e kadar Berlin'de yayınlanan "Sosyal Uygulama" (Soziale Praxis) isimli haftalık bir gazetenin editörlüğünü üstlenmiş ve bu gazetede çalışma hayatı ile ilgili çok sayıda sosyo-politik makaleler yazmıştır. 1924/25'te ayrıca Sosyal Sigortalar Mahkemesi'nde yargıç olarak çalışmıştır (Reinecke, 1998, s.647-648). 1925'ten 1933'e kadar Berlin'de Alman Demokrat Partisinin bir üyesi olarak belediye meclisinde yer almıştır. Kendi partisinden bir milletvekilinin ölümünden dolayı 1930'dan 1932'ye kadar Prusya Eyalet Parlamentosunun bir üyesi olarak görev almıştır. Parlametoda öncelikli olarak sosyal konular ve işgücü piyasası politikasıyla ilgilenmiştir (Stang, 1994, s.373-375).

1933'te New York'ta yeni kurulan "New School for Social Research" isimli bir sosyal araştırma merkezinde profesör olarak çalışma teklifi aldıktan sonra ABD'ye göç etmiştir. Böylece Yahudi kimliğinden dolayı öldürülme tehlikesine karşı Nazi rejiminden de kurtulma şansı yakalamıştır. ABD'de emekliliğine (1954'e) kadar aynı araştırma merkezine bağlı Üniversitenin (University in Exile) Siyasal ve Sosyal Bilimler Fakültesinde ağırlıklı olarak sosyoloji ve siyaset bilimleri alanında ders vermiştir. Wunderlich, 1939'dan sonra bu fakültede ABD'de ilk kadın dekan olmuştur (Rutkoff-Scott, 1988, s.129-130).

ABD'deyken Almanya ve İngiltere'nin çalışma hayatı ve emek piyasası üzerine sosyolojik ve sosyo-politik araştırmalar yapmış ve bununla ilgili yayın yapmaya devam etmiştir. 1954'te Köln Üniversitesi, sosyal bilimlere yaptığı seçkin katkılarından dolayı kendisine siyaset bilimi alanında fahri doktora vermiştir. Wunderlich, Aralık 1965'te 81 yaşında iken East Orange'daki evinde vefat etmiştir. "The New School", onun anısını yaşatmak gayesiyle yabancı ülkelerden gelen başarılı yüksek lisans öğrencilerine "Frieda Wunderlich Ödülü" vermektedir (Harriet, 2022).

Kadınların Sosyoloji Bilimini Tercih Etmelerinin Sosyo-Kültürel Perde Arkası

Frankfurt Üniversitesi kurulduktan (1914) beş yıl sonra sosyoloji bölümü açılmıştır (1919). Özellikle 1930 ve 1936 arasında üniversiteye kabul edilen birçok kadın, bölüm dışı olarak sosyolojiyi ana ders olarak almış ve bunlardan önemli bir kesim de en nihayetinde sosyoloji bölümünde lisansını tamamlamıştır. Ne var ki Almanya'nın her bölgesinden gelen bu kadınların hemen hiçbiri, sosyolog oldukları halde bu mesleği icra edememiştir. 1933'e gelindiğinde kadınların birçoğu ya doktora eğitimi almak üzereydi ya da doktora tezlerini daha yeni tamamlamıştı. Etnik, dini ve ideolojik kimliklerinden ötürü kadın sosyologların önemli bir kesimi, Hitler rejiminden korkarak yurt dışına göç etmek zorunda kalmıştır (Honegger, 1994, s.73).

Frieda Wunderlich ve Kaethe Bauer-Mengelberg hariç, yurt dışına göç etmiş özellikle birçok genç Yahudi kadın sosyolog, yabancı oldukları ülkelerde mesleklerinde iş bulamamıştır. Evlenmeyenlerin ekseriyeti geçimlerini daha çok mütercimlik, özel öğretmen veya ev işleri yapmakla sağlamıştır. Ancak bu şartlar altında dahi sosyolojik çalışmalarına şu veya bu şekilde devam etmişler ve dikkat çekici eserler meydana getirmişlerdir. Peki, daha çok varlıklı orta sınıf burjuva ailelerinden gelen bu şehirli kadınların sosyal bilimlere ve bilhassa sosyolojiye ilgi göstermelerinin sebepleri neydi? İşte bu bölümde bu sorunun cevabını bulmaya gayret göstereceğiz.

Sosyolojinin Özel Hayatın ve İstigal Alanının Bir Parçası Olarak Görülmesi

Sosyoloji biliminin farklı toplumsal grupların özellikleri üzerinde durması, özellikle Yahudi kökenli genç kadınların kendilerini ifade etmeleri için bir alan teşkil etmiştir. Yahudiler, her ne kadar Alman toplumunda yüzyıllardan beri bütünleşmiş uyumlu bir topluluk gibi görünse de ırk ve din farklılığından ötürü zaman zaman içinde büyüdükleri egemen kültüre yabancı kalmıştır. Yahudi topluluğu ile Alman toplumu arasındaki yakınlık ve uzaklık bağlamındaki karmaşık ilişki, kısaca “Mesafenin Özgürlüğü” olarak da tasvir edilmiştir. Hukuken eşit olmakla beraber azınlık psikolojisi ile dışlanmışlığı özel ve toplumsal bağlamda bizzat hisseden birçok entelektüel Yahudi kadın, bu spesifik sorunu akademik yönden de deşifre etmek ve siyaseten bir çözüm oluşturmak niyetiyle sosyolojiye bel bağlamıştır (Simmel, 1972, s.53-54).

Diğer taraftan ortak özelliklerinin yanında entelektüel Yahudi kadınların her birinin kendine ait özel mesleki ilgi alanları ve birikimleri olmuştur. Sosyolojiyi cazip kılan da bu bireysel birikimlerini doktora tezlerine kolaylıkla yansıtabilme fırsatını elde edebilmiş olmalarıdır.⁶

Örneğin bir Yahudi ev hanımı ve anne olan Speyer doğumlu Margarete Freudenthal-Sallis (1894-1984), 1930'da Frankfurt'ta sosyoloji, ekonomi ve

⁶ Bu bağlamda sosyolog olmamasına rağmen Yahudi kökenli Berlinli hobi fotoğrafçısı Gisela Freund (1908-2000), ilginç bir isimdir. Çünkü bu bayan, 19. yüzyılda ortaya çıkan fotoğrafçılığın toplumsal kökleri üzerinde yani kısmen de olsa sosyolojik boyutuyla Frankfurt Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde bir doktora tezi yazmaya başlamış, ancak Ocak 1933'te Nasyonal Sosyalistlerin iktidarı ele geçirmesinden sonra eğitimine devam edememiştir. Mayıs ayında, 25 yaşındayken Paris'e kaçmış ve başlamış olduğu “19. Yüzyılda Fransa'da Fotoğraf” konulu tezini tamamlamak üzere Paris-Sorbonne Üniversitesi'ne teslim edebilmiştir. Fransızcaya çevrilen çalışması, doktora tezi olarak kabul görmüş ve 1936'ta yayınlanmıştır (Busch, 2014). Freund, bugün bile duygusal yönü etkili olan foto-röportajları ile sanat ve siyaset dünyasına ait şahsiyetlerin portreleriyle tanınmaktadır. Sanatçının fotoğraflarını çektiği önemli isimler arasında; Virginia Woolf, Jean-Paul Sartre ve ünlü ressam Frida Kahlo bulunmaktadır (Lempertz, 2022).

tarih okumaya başlamış ve daha sonra “1760'tan günümüze kadın ve aile tipindeki değişimi özel olarak dikkate alarak kentsel, burjuva ve proleter ev idaresinin ‘Gestalt’ bağlamındaki değişimi” adlı doktora çalışmasına Frankfurt Üniversitesinde danışman hocası Karl Mannheim'ın desteği ile başlamıştır. Mannheim'ın 1 Nisan 1933'de üniversiteden ayrılmak zorunda kalması sonucunda Freudenthal-Sallis, doktora tezini ancak 1933'ün sonlarında sosyoloji kürsüsüne yeni atanmış olan hocaların huzurunda yapabilmıştır. Aile tarihi ve kadın çalışmalarını ele alan bu tez, 1934'te yayınlanmış ve alanında ilk temel başvuru eser olarak kabul görmektedir (Honegger, 1993, s.178-195). Freudenthal-Sallis, niçin böyle bir konuyu seçtiğini, kendi biyografisinde şu şekilde açıklamaktadır: “Hocamız Mannheim, doktora tezimiz için çok erken safhada bir konu seçmemizi bize tavsiye etti, ta ki zamanında ona odaklanarak, hazırlık yapabilelim diye. Kendim de bir ev hanımı olduğum için ev işlerine yönelik acı-tatlı bağlılığım ve tecrübemden dolayı ev ekonomisine karar verdim” (Freudenthal-Sallis, 1977, s.109-110). Freudenthal-Sallis, öğretim görevlisi olmak için Basel Üniversitesine müracaat etmiş ancak bu üniversiteye birçok işsiz Alman akademisyen iş başvurusunda bulunmuş olduğu gerekçesiyle talebi reddedilmiştir. Bunun üzerine ilk eşini kaybetmiş olan Freudenthal-Sallis, Filistin'e göç etmiş, orada yeniden evlenmiş ve eşinin işyerinde çalışmıştır (Rutschky, 1986, s.17).

Bunun yanında Berlin'de psikoloji ve sosyoloji okuyan Yahudi kökenli oyuncu Ilse Seglow (1900-1984), her ne kadar Almanya'da yaşanan gergin siyasi olaylardan dolayı kendisine doktora tezini tamamlamak nasip olmadı ise de konu olarak tiyatro topluluğu üzerine çalışmalar yapmıştır (Herman, 1989, s.431-441).

Bir başka örnek, Çarlık İmparatorluğu'ndan Almanya'ya kaçmış olan bir Rus-Yahudi göçmen ailesinin kızı olarak Berlin'de doğmuş ve burada iki dilli (Almanca, Rusça) olarak yetiştirilmiş olan Nina Rubinstein'dır (1908-1996). 1928'de Berlin'de liseden mezun olduktan sonra Rubinstein, önce Heidelberg'de sosyoloji okumaya başlamış ve daha sonra Frankfurt'a taşınmıştır. Siyasi göçmenleri “Özel Tipler Kategorisinde Yabancılar” olarak görmüş olan Rubinstein, kimlikler ve göç konusu üzerine çalışmak istediği belli olmuştur. Nitekim doktora tezinin konusu da 1789 sonrası Fransız göçü üzerine olacaktı. Danışman hocası Karl Mannheim (1893-1947) idi. Ancak Mannheim, Budapeşte'de tekstil tüccarı Yahudi bir baba ve bir Alman annenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş olduğu için 1933'te rejim değişikliğinden dolayı Almanya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Rubinstein da Paris'e gitmiş ve orada çevirmen ve köşe yazarı olarak çalışmıştır. Paris-Sorbonne Üniversitesinde doktora çalışmasını tamamlamak üzereyken Alman askerleri Paris'i işgal edince bu sefer ABD'ye göç etmek zorunda kalmıştır. 1989'da Goethe Üniversitesi, 56 yıllık bir gecikmeden sonra Rubinstein'a hem geçmişte sunduğu tezini (1933) hem de akademik çalışmalarını esas alarak sosyoloji ve felsefe dalında doktor unvanı tevdi etmiştir (Goethe University Frankfurt, 2022).

Sosyoloji Bölüm Başkanı Mannheim'ın Yahudi Olmasının Ötesinde Sosyolojiye Farklı Bir Anlam Yükleme

Birçok genç Yahudi kadının yüksek eğitim olarak özellikle Frankfurt Üniversitesinin Sosyoloji Bölümünü tercih etmesi, şüphesiz bölüm başkanı Karl Mannheim'ın de Yahudi olması ile yakından ilişkili olsa gerek. Bununla birlikte Mannheim'ın bilimsel sosyolojik yaklaşımının bir tezahürü olan "Rölativizm"⁷ ve "Sosyolojizm"⁸ gibi akımların hakikat adına kadın gerçeğini de ön plânda ele alması, birçok meraklı kadınının da ilgisini çekmiş olmalıdır (Kettler-Meija, 1993, s.5-50).

Margarete Freudenthal, bu ilgiyi şu şekilde ortaya koymuştur: "Profesör Mannheim'ın sosyolojiyi tam tersinden yani hayatın bir araştırma alanı olarak görmesinden dolayı bu bölüm bana fevkalade cazip gelmiştir. Bu toplum bilimi, sadece güncel çevre açısından değil aynı zamanda tarihsel boyutuyla da toplumsal fenomenleri gözlemleyebilmek adına, zahmet verici küçük ve ortak çalışmalarla somut araştırma yöntemlerini, düşünce adımlarını, kategorileri ve şemaları ortaya koyabilmektedir" (Freudenthal-Sallis, 1977, s.106-107).

Gerçekten toplum hayatının her alanına ilgi gösteren Mannheim, her gün görünen ve bilinen en sıradan fenomenleri dahi somut detaylarıyla analitik

⁷ Rölativizm (İzafe; Görecelik), birbirinden farklı, muhtemelen kendi içinde bağımsız bir bütün oluşturan gelenekler ve hayat tarzları olduğu ve bunlardan her birinin ancak kendi standartları ve şartları dâhilinde değerlendirilip hükmedilebileceği yönünde ortaya atılan felsefik bir görüştür. Buna göre idrak, hüküm ve ilkeler gibi değişik olgular, haddizatında ancak görecelidir ve dolayısıyla bunların mutlak ve genel olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Hadiselerin ve eşyanın karşısında fikrî duruşun göreceli olması gerektiğine dair bu görüş, şüphecilik ile de yakından ilgilidir. Dolayısıyla zihni türünün bir sonucu olan hükümlere şüphe ile bakmak gerekmektedir (Seyyar, 2007, s.780).

⁸ Sosyolojizm (Toplumbilimcilik), sosyolojinin, özellikle psikolojiye müracaat etmeden, sosyal hadiseleri izaha yeterli ve(ya) felsefi ve ahlâkî problemleri çözmeye kabiliyetli yegâne ilim olduğunu iddia eden pozitivist ve natüralist bir doktrindir. Bir başka deyişle sosyolojizm, sosyal hadiseleri ve konuları, sebep-netice münasebetlerinde diğer sosyal bilimlerle dirsek teması kurmaya ihtiyaç duymadan, sadece sosyolojinin penceresinden gören ve değerlendiren bir anlayıştır. Sosyolojizm, insanda, organik hayatı aşan akıl, ilim, sanat, ahlâk ve din gibi çeşitli duygu ve unsurların cemiyetten geldiğini iddia ederek her şeyi toplumdan çıkarmakta ve toplumu her şeyin temeli olarak görmektedir. Kolektif şuura fert üstü bir varlık olarak tanıyan bu pozitivist okulun kurucularından kabul edilen Emile Durkheim (1858-1917), psikolojiyi sosyolojiye indirgemeye çalışmış, ruhsal olayların açıklanmasının sosyoloji ile mümkün olacağını, her şeyin cemiyetin, cemiyete ait şekil ve müesseselerin, bunlara hâkim olan kolektif şuurun bilinmesi zarureti ile izah edilebileceğini savunmuştur. Metafiziğin aleyhinde olmalarına karşılık metafizik düşünce âlemine girmiş olan Durkheim ve temsilcileri, dolayısıyla sosyolojik determinizmi de savunmaktadır (Seyyar, 2007, s.953).

olarak incelemeye meraklı bir bilim insanıydı. Seminer derslerinde gerek tarihsel bir olay veya süreç olsun gerekse dönemin aktüel görüntüleri olsun ele alınan her bir konuya yeni bir bakış kategorisi denenenmekteydi ve böylece daha önceden kimsenin tahmin edemeyeceği yeni veri ve bilgiler elde edilmekteydi (Freudenthal-Sallis, 1977, s.108).

Mannheim'in kadın öğrencileri, bilimsel çalışmalarıyla o zamana kadar kadın ve toplum bilimlerinde egemen olan geleneksel bölünmüşlüğü ortadan kaldırmıştır. Nasıl mı? Yeni nesil kadın sosyologlar, bunu bilinçli ve ısrarlı olarak ev ekonomisinin toplumsal şartlara bağlı olarak şekli değişimini sorgulayarak, kadınların profesyonelleşmesinin önündeki engelleri araştırarak veya cinsiyet odaklı entelektüalizmi şüpheli bir yaklaşımla değerlendirmeleri sonucunda başarmıştır. Böylece bu kadın sosyologlar, bütün toplumu ve toplumsal kesimleri, objektif pencereden bakarak kadınları, normatif dayatmanın bir yansıması olan ve ideal gibi gösterilen geleneksel sosyal rollerinden kurtarmanın ilk adımlarını atmış oldu.

Sonuç

Sosyal bilimlere meraklı Alman kadınları, başta Prusya Eyaleti olmak üzere diğer Eyaletlerin birleşmesiyle oluşan ve federal meşruti monarşi ile idare edilen Alman (Kayzer) İmparatorluğu (Deutsches Kaiserreich) döneminde (1871-1918) gerek sivil toplum alanındaki oluşumlar (feminist hareketler), gerekse hükümetin (örgütlü) kadınların talep ve girişimlerine karşı daha olumlu tavır sergilemesi sayesinde akademik engelleri kısmen ve tedrici olarak aşabilmiştir. I. Cihan Harbinden sonra Kasım 1918'de kurulan ve 1933 yılına kadar Alman İmparatorluğu (Deutsches Reich) ismi ile birlikte anılan Weimar Cumhuriyeti (Weimarer Republik) döneminde Alman toplumu, parlamenter sisteme dayanan ilk demokratik devlet yapısıyla sınav olmuştur. Her iki rejimde de hangi din, ırk veya dünya görüşünde olursa olsun Alman bilim kadınları, özellikle bazı üniversite hocalarının kadınlara yönelik geleneksel muhafazakâr görüşlerini terk edip onların üniversiteye girmelerinin önündeki bürokratik engelleri kaldırmak suretiyle akademik alanda yeni kazanımlar elde edebilmiştir.

Alman İmparatorluğu'nun kuruluşundan bu yana, Almanya'da sosyal bilimler alanında özellikle sosyolojik ve sosyo-politik araştırmalar açısından önemli bir yükseliş yaşanmıştır. 1872'de kurulmuş olan Sosyal Politikalar Derneği'nin faaliyetlerinden sonra 1909'da ortaya çıkmış olan Sosyoloji Topluluğu/Derneği'nin katkıları ile Almanya'da sosyal bilimler hızla ilerlemiştir. Ancak 19. yüzyılın ilk çeyreğinde sosyal bilimlerin içinden belirli bir derecede disiplinler anlamda müstakil bir bilim dalı henüz ortaya çıkmamışken, Alman toplumunda resmi kalifikasyona sahip olmadıkları halde az da olsa entelektüel düzeyde sosyolojik düşünebilen ve yazılar kaleme alabilen kadınların varlığından bahsetmek mümkündür. Bu doğrultuda 19. ve 20. yüz-

yılda sosyal bilimler ve sosyoloji alanında farklı entelektüel açılımların meydana gelmesinde değişik bilim dallarında akademik çalışmalarda bulunmuş olan Alman (Yahudi) bilim kadınlarının katkısı büyük olmuştur.

Makalede yer alan beş öncü bilim kadını, buna örnek teşkil etmektedir. Geride bıraktıkları eserler, sosyolojinin o zamana kadar ihmal etmiş olduğu değişik alanların spesifik sorunlarına parmak basmakta ve günümüzde bile değişen sosyo-kültürel hayat şartları ekseninde tarihsel boyutuyla mukayese imkânı sağlamaktadır. Kadın sosyologlar, Comte ve Weber gibi erkek sosyologlardan farklı olarak sosyolojik araştırmalarda ağırlıklı olarak kadının toplumsal ve ailedeki yerini eleştirel bir şekilde ele almış ve eşitlik teorileri bağlamında kadınların durumu ile pratikte eşitsizlik gerçeği arasındaki mesafeyi gözler önüne sermiştir.

Kadın sosyologların ortaya koyduğu bilimsel çalışmaları sayesinde kadın işçilerin de işbölümüne dayanan kapitalist sanayileşme sürecinde çoktan önemli bir yer aldığı ve toplumsal sorunun bir parçasının da kadın sorunu olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla bütünlüğü esas alan objektif sosyolojiye göre toplumsal sorun ile kadın sorunu, makro çapta iç içe girmiş külli bir sorundur. Topluma dair her sosyal teori, bu gerçeği, cinsiyetleri hak ve sorumluluklar açısından tek taraflı olarak (erkeklerin lehine olacak bir şekilde) ayırmadan görmeli ve Comte'nin sosyolojik bakışında olduğu gibi kadınlar "Evcil Kadın Papazlar" derekesine düşürülmemelidir. Bilimsel sosyolojiye katkı sağlayan kadın akademisyenlerin isimlerine ve özelliklerine bakıldığında, Alman sosyoloji tarihinin ulusal üniter devlet mantığı ya da etnik/dini kimlik üzerinden sınırlandırılmayacağını açıkça ortaya koymaktadır.

Ne var ki Alman topraklarında evrensel değerler ekseninde düşünen Alman bilim kadınlarının ve özellikle Yahudi kökenli bayan akademisyenlerin bilimsel özgürlükleri fazla uzun sürmemiştir. Weimar Cumhuriyeti dönemde ekonomik krizlerin yarattığı siyasal radikalleşme ve toplumsal gerilimlere bağlı olarak geniş kitleler, Hitler'in kurduğu Nasyonal-Sosyalist-Alman İşçi Partisine akın etmelerinin sonucunda Hitler'in partisi iktidarı tamamen eline geçirebilmiştir. Hitler, sadece siyasi diktatörlüğe soyunmamış, aynı zamanda iktidarı döneminde sosyo-ekonomik hayatı da, bilim kurumlarını da bütünüyle devletin ideolojik hegemonyası altına almıştır. Hitler'in ırkçılığa dayanan nasyonal sosyalist/faşist ideolojisinden ötürü cinsiyetlerine bakılmaksızın hemen bütün muhalif görüşlü akademisyenler ve özellikle Yahudi kökenli bilim insanları, kurumsal olarak bilimsel çalışmalarını sürdürmemenin ötesinde ötekileştirilmiş ve damgalanmıştır.

Bundan dolayı, makalede de ismi geçen (Yahudi) bilim kadınları da dâhil olmak üzere, öldürülmek veya temerküz kamplarına gönderilmek korkusuyla birçok demokrat bilim insanı/kadını yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen Yahudi kökenli veya muhalif Alman (kadın) sosyologları, göç ettikleri yabancı ülkelerde de bilimsel çalışmalarına ara vermemiş ve azimle orijinal eserler yazmaya devam etmiştir. Her ne kadar bu değerli

akademik çalışmalar, Almanya dışında yapılmış ise de netice itibariyle bunlar, Alman bilim insanlarına/kadınlarına ait olması hasebiyle, hem Alman sosyoloji tarihinin bir parçası, hem de bilim dünyasına sunulmuş ilave bir kazanım olarak değerlendirilmelidir.

Kaynakça

- Aristoteles, (1958). *Politik*. (Übersetzt und mit erklärenden Anmerkungen und Registern versehen von Eugen Rolfes). 3. Buch. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Becker, H. P. (1932). *Säkularisationsprozesse*. (Übersetzerin: Hanne Meuter). in: Vierteljahreshefte für Soziologie, Heft: 10.
- Busch, C. (2014). Gisele freund. fotografische szenen und porträts. 03.03.2022 tarihinde <https://www.kultur-port.de/blog/fotografie/9560-gisele-freund-fotografische-szenen-und-portraets.html> adresinden erişildi.
- Charlotte Bühler Institut. Charlotte Bühler, 24.02.2022 tarihinde <https://www.charlotte-buehler-institut.at/charlotte-buehler-info/> adresinden erişildi.
- Dörk, U. vd. (2019). *Die gründung der deutschen gesellschaft für soziologie vor 110 jahren*. Soziologie. 48. Jahrgang. Heft 3.
- Editors, C.R. (2017). *Kristallnacht: The history and legacy of Nazi Germany's most notorious pogrom*. London: Create Space Independent Publishing Platform.
- Freudenthal-Sallis, M. (1977). *Ich habe mein Land gefunden*. Frankfurt am Main: Knecht Verlag.
- Frevert, U. (1995). *Mann und Weib, und Weib und Mann: Geschlechter-Differenzen in der Moderne*. München: Beck Verlag.
- Friedländer, W. (1962). *Helene Simon: Ein Leben für soziale Gerechtigkeit*. (Schriften der Arbeiterwohlfahrt: 15). Bonn: Arbeiterwohlfahrt Hauptausschuss e.V.
- Gender- und Frauenforschungszentrum der hessischen Hochschulen. Wer war Henriette Fürth?, 23.02.2022 tarihinde <https://www.gffz.de/das-zentrum/henriette-fuerth-preis/wer-war-henriette-fuerth> adresinden erişildi.
- Goethe University Frankfurt. Nina Rubinstein (1908–1996), 03.03.2022 tarihinde https://www.uni-frankfurt.de/66990276/Nina_Rubinstein_1908_1996 adresinden erişildi.
- Hahn, B. (1994). *Frauen in den Kulturwissenschaften: Von Lou Andreas-Salomé bis Hannah Arendt*. München: C.H.Beck Verlag.
- Harriet, F. Frieda Wunderlich, Jewish Woman's Archieve, 01.03.2022 tarihinde <https://jwa.org/encyclopedia/article/wunderlich-frieda> adresinden erişildi.
- Herman, N. (1989). Ilse Seglow in her time: Reflections on her life and work. *British Journal of Psychotherapy*, 5, 3.
- Honegger, C. (1993). Jüdinnen in der frühen deutschsprachigen Soziologie. in M. M. Jansen and I. Nordmann, eds., *Lektüren und Brüche. Jüdische Frauen in Kultur, Politik und Wissenschaft*. Wiesbaden: Chmielorz Verlag.
- Honegger, C. (1994). Die bittersüße freiheit der halbdistanz. die ersten soziologinnen im deutschen sprachraum. In: *Wobbe, Theresa und Lindemann, Gesa (Hrsg.): Denkachsen. Zur theoretischen und institutionellen Rede vom Geschlecht*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Honegger, C. ve Wobbe, T. (1998). Frauen in der kognitiven und institutionellen Tradition der Soziologie. in: *Frauen in der Soziologie. Neun Portraits*. München: C. H. Beck Verlag.

- İbn Haldun (2009). *Mukaddime*. (Hazırlayan: Süleyman Uludağ). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaesler, D. (1984). *Die frühe deutsche Soziologie, 1909-1934, und ihre Entstehungs-Milieus: Eine wissenschaftssoziologische Untersuchung*. Opladen: VS Verlag für Sozialwissenschaft.
- Kettler, D. & Meija, V. (1993). Their 'own peculiar way': Karl Mannheim and the rise of women. *International Sociology*, 8(1), 5-55.
- Lempertz, Gisèle Freund. 02.03.2022 tarihinde <https://www.lempertz.com/en/catalogues/artist-index/detail/freund-gisele.html> adresinden erişildi.
- Lepsius, M.R. (2011). Max Weber und die Gründung der Deutschen Gesellschaft für Soziologie. *Soziologie*, 40. Jg., Heft 1, 7-19.
- Lichtblau, K. (2018). Anfänge der Soziologie in Deutschland (1871-1918. in: Moebius, S. ve Ploder, A. (Ed.). *Handbuch Geschichte der deutschsprachigen Soziologie. Band 1: Geschichte der Soziologie im deutschsprachigen Raum*. Wiesbaden: Springer Verlag.
- Lind, I. (2004). *Aufstieg oder Ausstieg? Karrierewege von Wissenschaftlerinnen. Ein Forschungsüberblick*. Bielefeld: Kleine Verlag.
- Marina, S. *Helene Simon, Jewish Woman's Archieve*, 25.02.2022 tarihinde <https://jwa.org/encyclopedia/article/simon-helene> adresinden erişildi.
- Meuter, H. (1925a). *Die Heimlosigkeit: Ihre Einwirkung auf Verhalten und Gruppenbildung der Menschen. Diss. phil. Köln 1924 (Auszug in: Jahrbuch der Philosophischen Fak. Köln 1923/24)*. Jena: Gustav Fischer Verlag.
- Meuter, H. (1925b). Einführung in die Soziologie. in *Die neue Volkshochschule. Bibliothek für moderne Geistesbildung. Hg. Kurt Krause und Karl Sewering, unter Mitarb. v. Adolf Aber, H. Bethge und Alfred Birk*. Leipzig: Weimann Verlag.
- Neef, K. (2012). *Die Entstehung der Soziologie aus der Sozialreform: Eine Fachgeschichte*. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Rammstedt, O. (2013). Georg Simmel und die Anfänge der Deutschen Gesellschaft für Soziologie. in H.-G. Soeffner (Hg.), *Transnationale Vergesellschaftungen. Verhandlungen des 35. Kongresses der Deutschen Gesellschaft für Soziologie in Frankfurt am Main 2010, Band 2*. Wiesbaden: Springer VS.
- Reinicke, P. (1998). *Wunderlich, Frieda. in: Hugo Maier (Hrsg.): Who is who der Sozialen Arbeit*. Freiburg: Lambertus Verlag.
- Riechelmann, S. (1997). *Leben und werk von hanna meuter (1889-1964)*. Hausarbeit. Universitaet Hannover. 17.05.2022 tarihinde https://www.audimax.de/file-admin/hausarbeiten/sozialwissenschaft/Hausarbeit_Sozialwissenschaft_Leben_und_Werk_von_Hanna_Meuter_1889-1964_ahx1961.pdf adresinden erişildi.
- Riehl, W. H. (1855). *Die familie: Die naturgeschichte des volkes als grundlage einer deutschen sozialpolitik*. Dritter Band. Stuttgart/Augsburg: Cotta.
- Rollett, B. (1984). *Zum 10. Todestag Charlotte Bühlers. Leben und Werk. in Psychologie in Österreich*. Nr. 1-2. 4. Jahrgang.
- Rubinstein, N. (1933). *Die Französische Emigration nach 1789. Ein Beitrag zur Soziologie der politischen Emigration*. Frankfurt: Unpublished Doctoral Dissertation (1989).
- Rutkoff, P. M. ve Scott, W. B. (1988). Die Schaffung de 'Universitaet im Exil'. in: *Olya Srubar (Hg.). Exil, Wissenschaft, Identitaet, Die Emigration deutscher Sozialwissenschaftlar 1933-1945*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

- Rutschky, M. (1986). Ein Stück deutscher Geschichte. in: Margarete Freudenthal: Gestaltwandel der staedtischen, bürgerlichen und proletarischen Hauswirtschaft (1935). Frankfurt/Berlin: Ullstein Verlag.
- Sklair, L. (1972). *Die Soziologie des Fortschritts (The Sociology of Progress/1970)*. İngilizceden Almancaya Çeviri: Ursel Richter. München: Paul List Verlag.
- Salomon A. (1906). *Die Ursachen der ungleichen Entlohnung von Männer- und Frauenarbeit*. Promotion von Alice Salomon. in: Archiv HUB; Philosophische Fakultät; Nr. 415; Bl. 132-166. Leipzig.
- Seyyar A. ve Köleoğlu, Y. (2021). *Sosyal hizmet tarihine damga vuran bir bilim kadını: Alice Salomon*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Seyyar, A. (2007). *İnsan ve toplum bilimleri terimleri (Ansiklopedik Sosyal Bilimler Sözlüğü)*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Seyyar, A. ve Aysoy, M. (2021). *Wilhelm Heinrich Riehl (1823-1897): Sosyal Siyaset Kavramının Fikir Babası. Modern Sosyal Devlete Giden Yolda Alman Sosyal Politika Teorisyenleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Simmel, G. (1972). *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. 7. Auflage. Berlin: Duncker & Humblot Verlag.
- Simon, H. (1898/1899). *Die Bandwirker in und um Schwelm*. Soziale Praxis, Jahrgang 8.
- Simon, H. (1905). *Robert Owen: Sein Leben und seine Bedeutung für die Gegenwart*. Jena: Gustav Fischer Verlag.
- Stang, S. (1994). *Die Deutsche demokratische partei*. in Preußen: 1918-1933. Düsseldorf: Droste Verlag.
- Uludağ, S. (1993). *İbn Haldun*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Weber, M. (1919/2002). *Wissenschaft Als Beruf/1919*. in: Schriften 1894 - 1922. (Ausgewählt und herausgegeben von Dirk Kaesler/2002). Stuttgart: Kröner Verlag.
- Weidlich, W. (1991). *Physics and Social Science-the approach of Synergetics*. Physics Reports. Band 204.
- Wien Geschichte Wiki. Charlotte Bühler. 24.02.2022 tarihinde https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Charlotte_B%C3%BChler adresinden erişildi.
- Wobbe, T. (1994). Hanna Meuter „... und auf dem Soziologentag in Wien hatte ich als erste Frau ein Referat. in: *Barbara Hahn Hg': Frauen in den Kulturwissenschaften. Von Lou Andreas-Salomé bis Hannah Arendt*. München: Beck Verlag.
- Wunderlich, F. (1920). *Hugo münsterbergs bedeutung für die nationalökonomie*. Jena: Gustav Fischer Verlag.